

Інститут педагогіки АПН України

На правах рукопису

НАУМЕНКО Раїса Андріївна

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ
ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

ІЗ.00.01 - Теорія і історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

Київ-1994

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України.

Наукові керівники

- доктор педагогічних наук, професор
КОБЗАР Борис Степанович
- кандидат педагогічних наук, доцент
ПАДАЛКА Олег Семенович

Офіційні опоненти

- доктор педагогічних наук, професор
ГАЛУЗИНСЬКИЙ Володимир Михайлович
- кандидат педагогічних наук
ПУСТОВІТ Наталія Афанасіївна.

Захист відбудеться "25" листопада 1994 р. о 16 год
на засіданні спеціалізованої педагогічної вченої ради
Д. 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України за адресою:
252001, м.Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту /252001, м.Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8/.

Автореферат розісланий "25" жовтня 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

 М.П. Легкий

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00755751 (U)

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АПН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Глибока екологічна криза, яка охопила земну цивілізацію, потребує екологізації всіх суспільних відносин, перегляду правових і моральних норм природо-користування. У зв'язку з цим освіта в галузі навколишнього середовища розвивається у світовій практиці як засіб виживання людства і збереження його життєвого простору.

Про зростання ролі екологічної освіти у розв'язанні глобальних загальнолюдських проблем свідчить оголошення ООН 1989-1998 років "Світовим десятиріччям у галузі навколишнього середовища". Сьогодні значно активізувалась міжнародна діяльність з удосконалення системи екологічної освіти, творчого використання передового досвіду, підвищення екологічної культури населення планети Земля і України зокрема.

Важливе місце у вирішенні проблем екологічної освіти населення займає Міжнародна стратегія дій з освіти і підготовки кадрів у галузі навколишнього середовища на 1990-2000 роки, схвалена ЮНЕСКО. Відповідно до цього документа екологічна освіта розглядається як безперервний процес, що охоплює усі вікові, соціальні та професійні групи населення. Головна ж роль у цій справі відводиться школі, оскільки саме в шкільні роки особистість формується найбільш інтенсивно. Реалізація цього завдання в школі покладена на педагога, який має глибоко знати основні завдання охорони природи, володіти методами і прийомами виховання у підростаючого покоління почуття відповідальності за її збереження.

Отже, з огляду на актуальність проблеми охорони довкілля, яка пов'язана в першу чергу з виживанням сучасного суспільства, а також з його гуманізацією та демократизацією, одним з найважливіших завдань сучасної школи /оскільки школа і суспільство неподільні/ є екологічне виховання підростаючого покоління. Реалізація

цього завдання в школах-інтернатах набуває особливої актуальності, так як в режимі другої половини дня закладів інтернатного типу створюються найбільш сприятливі умови для широких контактів вихованців з природою.

Школа покликана формувати у майбутніх громадян України таку якість, як бережливе ставлення до природних багатств, готовність до їх збереження та примноження, розумне природокористування, вміння прогнозувати наслідки своєї діяльності в природному середовищі.

Екологічне виховання має активно-дієвий характер, адже воно діалектично поєднує екологічні знання і екологічні відносини в системі "людина-суспільство-природа". Дієвість екологічного виховання вбачаємо також у його практичній орієнтації - формуванні школярів системного і цілісного уявлення про дві сфери буття: природну і соціальну; ціннісного ставлення до природи і її найвищого витвору - людини; соціальної і особистої турботи про біосферу.

Екологічне виховання підростаючого покоління сприяє формуванню повноцінної особистості учня. Звідси випливає необхідність організації позаурочної природоохоронної діяльності, спрямованої на поглиблення екологічних знань, формування у кожного школяра вмінь та навичок, що сприяють активізації інтересу до проблем екології.

За даними нашого експериментального дослідження лише 18,7% підлітків мотивують особисту участь в екологічних акціях як таку, що відображає життєво важливі інтереси нашого суспільства.

Чіткі уявлення про роль природоохоронної діяльності має незначна частина учнів підліткового віку. То ж правомірно зробити висновок: екологічне виховання школярів має велику теоретичну та практичну значущість, тому що воно пов'язане з формуванням нових

го типу особистості, яка усвідомлює свою власну відповідальність перед суспільством за участь у розв'язанні глобальної екологічної проблеми.

Екологічне виховання учнів шкіл-інтернатів - це багатогранний, складний педагогічний процес, що потребує створення відповідних педагогічних умов, використання специфічних форм і методів позаурочної виховної роботи. Цей процес обумовлений впливом різних факторів навколишнього мікро- і макросередовища на школярів, а також їхнім фізичним, психічним та інтелектуальним розвитком.

Питання теорії і практики формування відповідального ставлення школярів до природи знайшли своє відображення в працях Б.В.Всесвятського, М.П.Драгоманова, В.О.Сухомлинського. Неог'яним внеском В.О.Сухомлинського у розвиток ідеї "виховання природою" є розроблена ним методика уроків у "школі під голубим небом".

Психологічні аспекти проблеми формування у дітей бережливого ставлення до природи розкриті в роботах Л.І.Божович, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна.

Аналіз змісту екологічної освіти і виховання в сучасній педагогіці здійснено Я.І.Габєвим, А.Н.Захлебним, І.Д.Зверєвим, Б.Г.Йоганзенем, І.Т.Суравєгіною, дослідження яких стосуються концептуальних положень та методики екологічної освіти й виховання школярів.

Останніми роками активізувалися педагогічні дослідження в галузі екологічної освіти й виховання в Україні. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили В.М.Бровдій, Н.М.Буринська, М.А.Воїнственський, А.С.Волжова, Н.М.Єна, В.С.Медяна, М.П.Откаленко та ін. Проте ці дослідження здійснювалися переважно на матеріалі загальноосвітньої школи і орієнтовані на предмети природничого циклу.

Розкриття можливостей окремих предметів у справі екологічної освіти і виховання присвячено ряд дисертаційних досліджень, проведених в Україні. Так, П.В.Самойленко розробив зміст екологічних завдань з органічної хімії, засоби і форми їх використання у початковому процесі. Н.А.Пустовіт, В.І.Дем'яненко досліджували методику екологічного виховання учнів сільських шкіл у процесі трудового навчання. Н.Б.Щокіна провела комплексний аналіз проблеми екологічної освіти і виховання в Україні в 60-80 роках. Г.П.Пустовіт досліджував педагогічні можливості позашкільних установ у формуванні екологічної культури школярів.

У дослідженні проблеми екологічного виховання дисертантом були використані результати розробки організації позаурочної діяльності учнів у школах-інтернатах та загальноосвітніх школах /Б.З.Бульфов, В.М.Галузинський, Б.С.Кобзар, Е.Г.Костяшкін, І.С.Мар'єнко, І.С.Матрусов, О.О.Огородніков та ін./ При цьому враховувалось, що досвід позаурочної роботи в загальноосвітніх школах певною мірою може бути використаний для підвищення ефективності екологічного виховання в школах-інтернатах з урахуванням їх специфіки.

Аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури свідчить, що екологічне виховання в умовах школи-інтернату в позаурочний час не було предметом спеціального наукового дослідження.

Актуальність проблеми екологічного виховання школярів, специфіка їхньої природоохоронної діяльності в позаурочний час і труднощі, що виникають в умовах школи-інтернату, а також недостатня розробленість названої проблеми в педагогічній теорії і практиці визначили вибір теми дослідження: "Екологічне виховання учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів у позаурочний час".

Об'єкт дослідження - екологічне виховання учнів 5-9 класів у позаурочний час.

Предмет дослідження - зміст, форми та методи екологічного виховання підлітків у позаурочний час.

Мета дослідження - науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики екологічного виховання учнів 5-9 класів у позаурочний час з урахуванням специфіки закладів інтернатного типу.

Гіпотеза дослідження: ефективність екологічного виховання у позаурочний час буде більш дієвою, коли ознайомлення учнів з проблемами екології органічно поєднуватиметься з активним включенням їх в природоохоронну суспільно корисну діяльність. Це передбачає формування в учнів потреби в спілкуванні з природою, інтересу до неї, переконаності в необхідності її охорони, готовності до збереження і примноження природних об'єктів.

Ефективне здійснення екологічного виховання забезпечуватиметься за умови, якщо:

- використовувані форми і методи екологічного виховання будуть адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей школярів і сприятимуть формуванню якостей екологічно вихованої особистості;

- дотримуватиметься оптимальне співвідношення методів вербального впливу і методів залучення підлітків до активної діяльності з охорони природи;

- впроваджувані форми екологічного виховання учнів у школі-інтернаті будуть скоординовані з діяльністю громадськості і позашкільних установ для розширення сфери суспільно корисної роботи природоохоронного спрямування.

У відповідності з метою та гіпотезою визначено такі **завдання** дослідження:

- вивчити стан досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній літературі;

- зв'язувати реальний стан екологічного виховання у практиці шкіл-інтернатів;

- розробити й апробувати модель формування екологічно вихованої особистості учня і перевірити її ефективність у процесі впровадження в практику позаурочної виховної діяльності.

Методологічну основу дослідження становили: наукове розуміння процесу пізнання як активної діяльності спрямованої на інтелектуальний і моральний розвиток особистості; основні положення психолого-педагогічної науки про єдність свідомості і діяльності; положення філософів, психологів, педагогів про виховну функцію природи і про те, що формування особистості молодшої людини неможливе без її орієнтації на певні цінності в суспільному та особистому бутті.

У процесі теоретичного дослідження і пошукової роботи були використані методи, що взаємно доповнювали, коригували один-одного: теоретичний аналіз літератури з даної проблеми, робіт з наукового прогнозування екологічного виховання учнів; вивчення державних документів з питань виховання і перспектив розвитку загальноосвітньої школи; вивчення та узагальнення досвіду екологічного виховання в школах-інтернатах України /Вербська школа-інтернат Рівненської області, Перечинська школа-інтернат Закарпатської області, Запорізька школа-інтернат № 8, школи-інтернати № 3, 26 м.Києва/; педагогічний експеримент; аналіз результатів експерименту з використанням методів статистики.

Дослідження здійснювалось у три етапи:

Перший етап /1989-1990 рр./ - переважно емпіричний, підготовчий, пов'язаний з вивченням нормативних документів

питань виховання у загальноосвітній школі і в школах-інтернатах зокрема; вивчення стану природоохоронної роботи в школах, рівня розробленості цього питання в педагогічній літературі. Він завершувався обґрунтуванням проблеми, гіпотези, предмета дослідження.

Другий етап /1991-1992 рр./ був присвячений теоретичній розробці загальної програми дослідження. Проводилась апробація методів та дослідницьких методик, аналізувались дані діагностики.

На третьому етапі дослідження /1993-1994 рр./ проводився пошуковий експеримент, здійснювалась дослідно-експериментальна перевірка ефективності форм і методів формування екологічної вихованості підлітків з урахуванням специфіки інтернатних закладів, проводилась статистична обробка даних, одержаних у процесі дослідно-експериментальної роботи, а також оформлення результатів дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в теоретично і науково обґрунтованій моделі екологічного виховання учнів шкіл-інтернатів; в обґрунтуванні критеріїв відбору змісту практичних робіт з екологічного виховання для учнів різних вікових груп; у визначенні критеріїв оцінки екологічної вихованості підлітків.

Практичне значення дослідження полягає у розробці конкретних методичних рекомендацій для вихователів і вчителів до відбору об'єктів екологічного виховання; щодо переліку видів практичної діяльності учнів, які доцільно використовувати для підвищення ефективності екологічного виховання в умовах шкіл-інтернатів; щодо методики проведення природоохоронних робіт у позаурочний час. Висновки та рекомендації дослідження зорієнтовано на їх використання у школах різних регіонів / сільських і

міських/.

Досвід шкіл-інтернатів з питань екологічного виховання та організації позаурочної природоохоронної діяльності, узагальнений дисертаційному дослідженні, може бути використаний в системі підвищення кваліфікації вчителів і вихователів.

Вірогідність наукових результатів дисертаційного дослідження забезпечувалась методологічно обгрунтованістю його вихідних теоретичних позицій, адекватністю взаємодоповнюючих методів теоретичного та експериментального наукового пошуку завданням і меті дослідження, репрезентативністю бірки для проведення експерименту, якісною та кількісною обробкою результатів експериментального дослідження.

Про обгрунтованість і вірогідність висновків дослідження свідчить стійкість позитивних результатів в експериментальних школах-інтернатах.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи, перевірки розробленої методики у Вербській середній школі-інтернаті для дітей-сиріт Рівненської області, Перечинській школі-інтернаті Закарпатської області, шкіл-інтернатів № 3 і 26 м.Києва та школи-інтернату № 8 м.Запоріжжя.

Основні теоретичні положення і висновки дослідження доповідались на виїзних засіданнях лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу, шкіл і груп продовженого дня Інституту педагогіки АПН України та науково-практичних конференціях Інституту педагогіки АПН України протягом 1989-1994 років.

Про результати проміжних етапів експериментальної роботи автор доповідала на науково-практичних семінарах у Київському Міжрегіональному інституті удосконалення вчителів ім. Б.Грінченка;

Рівненському, Одеському, Сумському, Черкаському ОбліУВ; на I Всеукраїнській науково-практичній конференції з проблеми "Здоров'я і освіта" у м. Львові /1993 р./, на Міжнародній науково-практичній конференції на тему: "Формування моральних якостей учнів у процесі екологічного виховання" у м. Чебоксари /1993 р./.

Крім того, результати дослідження відображені в II наукових публікаціях автора.

Н а з а х и с т в и н о с я т ь с я :

- модель формування екологічно вихованої особистості учня школи-інтернату;
- критерії відбору практичних видів природоохоронної діяльності підлітків;
- науково обгрунтовані і експериментально перевірені педагогічні умови, які забезпечують ефективність екологічного виховання школярів у позаурочний час в умовах школи-інтернату;
- критерії оцінки рівня сформованості екологічної вихованості підлітків.

Дисертаційна робота складається з вступу, двох розділів висновків, списку основної використаної літератури, додатків.

При розкритті теми дослідження використано 15 таблиць, 1 модель, 5 схем .

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У в с т у п і представлена загальна характеристика дослідження, обгрунтовано актуальність проблеми і вибір теми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, сформульовані завдання, розкриті методологічні основи, викладені методи дослідження, охарактеризовані етапи його здійснення і наукова новизна, обгрунтовано теоретичне і практичне значення, вірогідність одержаних результатів, викладені положення, які виносяться на захист, подано відомості

про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі дисертації "Теоретико-практичні основи екологічного виховання учнів" зроблено теоретичний аналіз праць учених-філософів, педагогів, психологів, педагогічної практики, показано стан розробки теоретичного аспекту проблеми, подано аналіз сучасного стану екологічного виховання учнів у школах-інтернатах.

В останні роки екологічне виховання стало предметом дослідження багатьох філософів, соціологів, психологів, педагогів. На основі аналізу проблеми у філософській і психолого-педагогічній літературі, а також вивчення досвіду ми розглядаємо її в педагогічному аспекті.

При визначенні мети і завдань екологічної освіти і виховання учнів шкіл-інтернатів ми виходили з розуміння їх як безперервного цілісного процесу засвоєння цінностей і понять, що спрямовані на формування умінь і навичок, необхідних для осмислення і оцінки взаємозв'язків у системі "людина-суспільство-природа" та мотивації природоохоронної діяльності.

Формування екологічно вихованої особистості учня є метою і перспективним результатом екологічного виховання, а показником відповідального ставлення до оточуючого середовища виступає готовність школяра до реалізації в поведінці і діяльності правових і моральних принципів та норм природокористування.

У теоретичному дослідженні певна увага приділяється понятійно-термінологічному апарату. Зокрема, досліджено і уточнено такі поняття, як: "екологічне виховання" і "екологічна вихованість особистості".

Ми поділяємо точку зору вчених-педагогів, котрі визначають вихованість як складну особливість особистості, що характеризує

ся наявністю в неї суспільно значущих якостей і рис, які відображають її всебічний розвиток /І.С.Мар"енко, М.І.Монахов/. Екологічна вихованість визначається як складна характеристика особистості і означає розуміння нею законів природи, яке дістає свій вияв у моральних і правових принципах природокористування, в активній і творчій діяльності з вивчення, захисту і охорони оточуючого середовища, пропаганді ідей раціонального природокористування /І.Т.Суравегіна/. показником екологічної вихованості школярів є вияв їх дбайливого ставлення до навколишнього середовища, до проблем охорони природи /І.Д.Зверев/.

Спираючись на вагомі розробки І.Д.Зверева, А.Н.Заклебного, І.Т.Суравегіної, А.П.Сидельківського, Б.Г.Йоганзена та ін. з питань екологічної освіти, спрямованої на виховання у школярів моральних норм поведінки в природному середовищі, відповідальності за його стан, прагнення до гармонії з природою, ми розглядаємо екологічну вихованість особистості як перспективний результат екологічної освіти і виховання підлітків, що являє собою єдність екологічних знань, естетично-морального ставлення до природного оточення і практичної екологічної діяльності.

Характеризуючи поняття "екологічна вихованість особистості", ми виділяємо такі його компоненти, як: потреба в спілкуванні з природою, її збереженні, що ґрунтується на знаннях та емоційних почуттях, морально-правових і оцінних ставленнях; інтерес до природи, переконаність у необхідності її збереження та відтворення; вміння, навички, звички, досвід відновлення та примноження природних багатств; готовність до практичної участі в природоохоронних заходах, мотивація діяльності екологічного спрямування.

Вивчення досвіду шкіл-інтернатів з проблеми екологічного виховання дало можливість визначити ймовірність формування якостей

екологічно вихованої особистості в підлітковому віці, виходячи його психолого-педагогічних особливостей: емоційної сприйнятливості, вразливості, допитливості, вираженої здатності до наслідування і т.ін.

Ми досліджували можливості позаурочної виховної роботи, спрямованої на формування екологічно вихованої особистості, у спеціальному мікросередовищі - закладах інтернатного типу. Було встановлено, що своєрідність та особливості режиму другої половини дня в загальноосвітніх школах-інтернатах створюють додаткові, деякою мірою унікальні, можливості впровадження організаційних форм, які сприяють активізації природоохоронної діяльності підлітків.

Дослідження стану позаурочної виховної роботи в практиці шкіл-інтернатів показує, що, поряд з прикладами позитивного педагогічного досвіду екологічного виховання, школи-інтернати, на жаль, все ж не забезпечують екологічного виховання підростаючого покоління на рівні сучасних вимог, на наш погляд, з таких причин: не розроблений раціональний зміст і структура екологічного виховання в позаурочний час; недооцінювання багатьма педагогами виховних можливостей позаурочної екологічної виховної роботи та самоусунення від участі в ній вихователів; низький рівень підготовки з питань екології випускників педагогічних вузів; відсутність чіткого взаємозв'язку між різними формами позаурочної екологічної діяльності і навчальним процесом.

Опитування вихователів, що проводились протягом 1989 - 1991 рр., показали, що на початку експерименту лише 43% з них систематично займалися формуванням у школярів інтересу до природоохоронної діяльності, причому, у 29% переважали методи вербального впливу /бесіди, лекції, екологічні інформації і т.д./ і л

ше 14% давали учням конкретні доручення екологічного змісту, перевіряли підсумки й аналізували практичні наслідки їх виконання. Решта ж - 57% епізодично брали участь у природоохоронних заходах разом з дітьми та інколи проводили бесіди з екологічної тематики.

За даними нашого дослідження, 36% підлітків не посадили жодного дерева, 19% не брали участі навіть у садінні квітів, 24% не виготовляли ніколи найпростіших годівниць для птахів, 79% підлітків порушували норми і правила поведінки в природному середовищі, 37% не виявляли бажання допомогти тваринам чи рослинам; переважна більшість підлітків не володіла елементарними навичками догляду за природними об'єктами /загальний показник може перевищувати 100%, оскільки респонденти могли відповідати на кілька запитань/. Перебування вихованців на природі в позаурочний час використовувалось педагогами здебільшого з оздоровчою метою /лише 16% підлітків займалися під час прогулянок природоохоронною діяльністю/. Нерідко в процесі такого "самодіяльного" спілкування з природою підлітки порушували правила і норми гуманного ставлення до живих і неживих природних об'єктів, а інколи в них навіть формувалися спотворені звички споживацького сприйняття всього оточуючого.

Численні недоліки і прорахунки у формуванні екологічно вихованої особистості значною мірою зумовлені відсутністю системи організації діяльності підлітків у позаурочний час. З огляду на це, ми дійшли висновку про необхідність удосконалення змісту екологічного виховання і впровадження сучасних нетрадиційних форм екологічної діяльності вихованців шкіл-інтернатів у позаурочний час.

Виникла потреба створити модель формування екологічно вихо-

ваної особистості, реалізація якої дала б можливість підвищити ефективність екологічного виховання учнів шкіл-інтернатів. Відповідно до створеної нами теоретичної моделі експериментальна робота передбачалася в чотири етапи, причому, кожен з них відповідав би становленню нової якості особистості.

На першому етапі, коли інтерес в учнів до екологічної діяльності майже відсутній, головний вплив вихователя спрямований на розвиток усвідомлених екологічних потреб шляхом активізації суспільно корисної праці в позаурочний час та впровадження пізнавальних видів діяльності. За таких умов формуються установки особистості на певну екологічну позицію.

На другому етапі, розвиваючи інтерес вихованців до природоохоронної роботи в позаурочний час шляхом залучення різних наукових і практичних організацій /екоцентрів, лісництв, мисливських господарств, рибгоспів, ботсадів та ін./, вихователь формує в підлітків стійкий інтерес до екологічної діяльності.

Третій етап характеризується резвинутими інтересами і сформованою готовністю до практичної роботи з охорони природи, які досягаються завдяки мобілізації внутрішніх вольових зусиль, спрямованих на подолання утруднень, що виникають.

Підтвердженням нашого гіпотетичного припущення при розробці моделі формування екологічно вихованої особистості учня школи-інтернату мав бути четвертий етап, який характеризувався усвідомленими потребами, стійким інтересом та високою готовністю до практичної екологічної діяльності на основі творчого мислення.

Якості екологічно вихованої особистості, які мають бути сформовані в процесі реалізації створеної нами моделі, закладені при розробці критеріїв екологічної вихованості /ціннісний, інтелектуальний, дієво-практичний, творчий, організаторсько-інформ

ційний/.

У другому розділі "Формування екологічної вихованості учнів в умовах шкіл-інтернатів" показано хід експериментальної роботи за розробленою автором методикою і проаналізовано позитивні результати екологічного виховання учнів шкіл-інтернатів.

Початковий експериментальний зріз дав можливість виявити:

- близько 79% підлітків порушують норми і правила поведінки в природному середовищі;
- 37% з них байдуже ставляться до природи і не беруть участі в її охороні та відновленні;
- у практичній діяльності екологічного змісту беруть участь лише 34% учнів підліткового віку /загальний показник може перевищувати 100%, оскільки респонденти могли відповісти на кілька запитань/.

У процесі пошукового експерименту апробувалась розроблена нами модель формування екологічно вихованої особистості учня, реалізація якої в практиці шкіл-інтернатів сприяла підвищенню ефективності екологічного виховання підлітків. Створення теоретичної моделі допомогло визначити методику здійснення процесу екологічного виховання в режимі другої половини дня закладів інтернатного типу та педагогічні умови, за яких дана модель буде ефективно функціонувати. З цією метою всі учні експериментальних класів шкіл-інтернатів об'єдналися у загальношкільне товариство охорони природи, причому, кожен клас став екологічним загonom /5,6, 7,8,9/; а в кожному з них були сформовані мікрогрупи /по 5-9 чол./.

Така диференціація була зумовлена врахуванням індивідуальних потреб, інтересів, нахилів, уподобань учнів, що значно розширило її виховний вплив.

В організації позаурочної виховної діяльності екологічного спрямування і формуванні у школярів відповідального ставлення до навколишнього середовища, як переконливо показало дослідження, повинен брати активну і найбезпосереднішу участь весь педагогічний колектив школи-інтернату. Доведено також, що з метою активізації екологічної діяльності підлітків доцільно створити раду загальношкільного товариства охорони природи, однією з функцій якої є налагодження зв'язків з різними дитячими і громадськими природоохоронними організаціями. Це сприяє розвитку творчої ініціативи, формуванню готовності до самостійного розв'язання екологічних потреб. Спрямовує екологічну діяльність підлітків у позаурочний час вихователь.

Нами визначені зміст, форми і методи залучення учнів підліткового віку до активної практичної діяльності екологічного спрямування, яка здійснюється відповідно до створеної теоретичної моделі формування екологічно вихованої особистості у таких напрямках:

1. Навчально-пізнавальна діяльність, пов'язана з суспільно-корисною працею екологічного змісту в позаурочний час. Її ініціаторами виступає вихователь, який організовує її за спеціально розробленою тематикою; вчитель біології або географії, який веде екологічний факультатив "Популярна екологія"; представник практичної природоохоронної організації. Зміст, форми і методи цих занять розглядаються нами з позицій педагогічного співробітництва.

2. Пошуково-дослідницька і трудова діяльність, спрямована на вивчення, охорону і збагачення природи рідного краю. Кожен екологічний загін, кожна мікрогрупа /секція/ проводить пошуково-

дослідницьку діяльність за обраним напрямом на основі спільно створеної гіпотези. Така діяльність сприяє творчому самовияву особистості підлітка. Вона здійснюється у формі екскурсій або так званих операцій /"Джерело", "Релікти мого краю", "Жива криниця", "Забутими стежками" і т.ін./, які спрямовані на встановлення рівня забрудненості озер, річок, стану ерозії ґрунтів; виявлення представників флори і фауни, які потребують особливої уваги з боку людини, і т.д. з подальшим практичним розв'язанням екологічних проблем своєї місцевості /лісопоновлення берегів малих річок, насадження кущів на схилах гір, знищення бур'янів, розчистка джерел/. Результати проведеної роботи регулярно висвітлювалися в шкільній радіогазеті, усному екологічному журналі, сатиричному екологічному театрі. Відповідно до обраного напрямку діяльності підлітків експериментальних класів шкіл-інтернатів організовувались тематичні експедиції за розробленими маршрутами.

У дисертації наведено методичні матеріали щодо планування позаурочних виховних заходів, проаналізовано роль вихователя, покликаного допомогти організувати природоохоронну діяльність учнів, а також схематично представлено його численні педагогічні взаємозв'язки в цьому напрямі.

3. Організаторсько-інформаційна діяльність вихованців, спрямована на поширення ідей охорони природи серед ровесників, старших товаришів і дорослого населення.

З цієї метою юні екологи регулярно організовують тематичні загальношкільні конференції, лекції, бесіди, "круглі столи", виступи в пресі і по радіо із залученням представників наукових і практичних організацій, громадськості. Для відповідного спря-

мування екологічної діяльності було сформовано групи екологів-інформаторів з учнів 8-9 класів. Мета їх роботи - залучити якомога більше ровесників і старших товаришів до практичного розв'язання екологічних проблем своєї місцевості, а також привернути увагу громадськості до актуальних проблем.

Ця цюму широко використовувались різноманітні форми пропаганди: бесіди, диспути, вечори, вистави і сценки-мініатюри шкільного сатиричного екологічного театру.

У процесі дослідження автором проводились комплексні спостереження, опитування, анкетування, здійснювались педагогічні діагностичні зрізи на кожному з етапів реалізації моделі.

Матеріали анкетного опитування, спостереження показують, що 71% підлітків експериментальних груп у результаті проведеної дослідної роботи активно включились у пізнавальну, пошукову, трудову і організаторсько-інформаційну діяльність екологічного змісту; 87% від загальної кількості почали виявляти відповідальне ставлення до природи, 63% навчилися уміло застосовувати набуті екологічні знання на практиці, 34% стали пропагандистами ідей екології.

При цьому значно розширились зв'язки школи-інтернату з практичними та науковими організаціями природоохоронного профілю.

Під час дослідження визначились різні ефективні форми екологічного виховання підлітків у позаурочний час: масові, групові, індивідуальні та форми з урахуванням вікових особливостей дітей.

На основі розроблених критеріїв екологічної вихованості школярі умовно розподілились відповідно до ознак їх вияву за рівнями на три групи:

До першої групи / високий рівень / віднесені підлітки, які відповідають усім показникам екологічної вихованості. Вони характеризуються: суспільно екологічною спрямова-

ністю дій, вмінням об'єктивно оцінювати природні явища.

В учнів цієї групи розвинуті потреби постійно поповнювати екологічні знання, відстоювати свої переконання, висока готовність до самостійної практичної роботи по охороні навколишнього середовища з вираженням творчим підходом у розв'язанні екологічних питань.

До другої групи / середній рівень / увійшли підлітки, які відповідають усім ознакам критеріїв, але не досягли вищого показника вихованості. Наприклад, вони хоч і готові брати участь у практичній природоохоронній роботі, але в окремих ситуаціях можуть і не виконати дорученого завдання.

До третьої групи / низький рівень / віднесені підлітки, в яких деякі показники екологічної вихованості або не виявляються, або ж виражені слабо.

Логіка педагогічного експерименту вимагала не обмежуватися визначенням рівнів вихованості учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів, а ще й створювати оптимальні конкретні умови для формування в них екологічної вихованості в процесі позаурочної виховної діяльності, що дало можливість переводити їх на вищі рівні. В цьому й полягала мета експериментальної роботи.

Таким чином, у результаті проведеної експериментальної роботи відбулися якісні і кількісні зміни в стані екологічної вихованості підлітків /див. табл. I/.

Наведені дані свідчать про значну відмінність між експериментальною та контрольною групами, що є підтвердженням ефективності розробленої і апробованої в процесі формування експерименту методики екологічного виховання учнів шкіл-інтернатів.

Таблиця I

Динаміка підвищення екологічної вихованості учнів

Групи, рівні	Контрольні класи				Експериментальні класи			
	Початок експер. 379 уч.		Завершення експер. 373 уч.		Початок експер. 371 уч.		Завершення експер. 367 уч.	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Перша /високий/	49	12,9	57	15,3	47	12,7	127	34,6
Друга /середній/	112	29,6	121	32,4	113	30,4	175	47,7
Третя /низький/	218	57,5	195	52,3	211	56,9	65	17,7

У заключній частині дисертації підведено підсумки дослідження, зроблені рекомендації щодо змісту, форм і методів удосконалення екологічного виховання учнів молодшого і старшого підліткового віку.

Основні висновки дослідження:

1. Впровадження в практику створеної нами моделі формування екологічно вихованої особистості учня школи-інтернату дозволило визначити зміст і методику здійснення екологічного виховання в режимі другої половини дня закладів інтернатного типу та педагогічні умови, за яких дана модель буде ефективно функціонувати.

2. В ході пошукового експерименту підтвердилось припущення про те, що необхідними умовами, які забезпечують педагогічний вплив екологічного виховання на особистість учня школи-інтернату є: оптимальне співвідношення методів вербального впливу і методів залучення підлітків до активної діяльності з охорони природи; систематичне поглиблення знань учнів і на цій основі фор-

мування в них умінь і навичок практичної природоохоронної діяльності; відповідність форм і методів екологічного виховання віковим та індивідуальним особливостям школярів.

3. На результативність екологічного виховання учнів шкіл-інтернатів впливають: узгодження класно-урочних занять з практичною діяльністю в позаурочний час у природному середовищі; використання нетрадиційних форм екологічного виховання /екологічних рольових та ситуаційних ігор/; координація природоохоронної діяльності учнів школи-інтернату з дитячими позашкільними закладами та громадськими організаціями природоохоронного профілю, яку забезпечують шкільна рада товариства охорони природи, вчителі, вихователі, адміністрація.

4. Цілеспрямований розвиток соціально значущих мотивів екологічної діяльності учнів 5-9 класів створює такі умови, за яких моральне задоволення від практичної участі в охороні природи стає основним джерелом їх інтересу до природних об'єктів.

5. Перевірка ефективності моделі екологічного виховання учнів шкіл-інтернатів показала, що внаслідок експериментальної роботи рівень екологічної вихованості підлітків значно підвищився за всіма ознаками критеріїв /інтелектуального, ціннісного, дієво-практичного, творчого та організаторсько-інформаційного/. Число учнів, у яких рівень екологічної вихованості на початку експерименту було оцінено як низький, в кінці дослідження зменшилось. Одночасно збільшилась кількість учнів з середнім і високим рівнями.

6. Результати експериментального дослідження дають підстави стверджувати, що розроблені зміст, форми і методи залучення до природоохоронної діяльності підлітків шкіл-інтернатів у позаурочний час сприяють ефективному формуванню екологічної вихованості

особистості.

7. Експериментальне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. На нашу думку, потребують поглибленого вивчення питання, які стосуються забезпечення органічного взаємозв'язку екологічного виховання у процесі вивчення основ наук та позаурочної виховної роботи; формування екологічної культури, екологічного світогляду учнів; взаємодії шкіл-інтернатів з позашкільними установами і громадськими організаціями природоохоронного профілю.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Діяльність вихователя по вивченню індивідуальних особливостей особистості //Формування всебічно розвинутої особистості учня в системі позаурочної виховної роботи школи-інтернату. - Методичні рекомендації. - Київ, 1990. - С. 88-93. - Мова рос.

2. Роль індивідуального підходу у вихованні //У зб. Діагностичні методики як основа індивідуального підходу в розвитку і вихованні особистості. - Суми, 1991. - С. 13-18. - Мова рос.

3. Проблеми екологічного виховання школярів //Виховання учнівської молоді в дусі миру і взаєморозуміння. - Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції 15-17 грудня 1992 р. - Рівне, 1992. - С.260-262.

4. Формування активної громадянської позиції особистості вихованців шкіл-інтернатів //Виховання основ духовної культури. - Методичні рекомендації. - Суми, 1992. - С. 125-129.

5. Використання народознавства в позаурочній виховній роботі //Вивчення рідної мови і духовний розвиток особистості молодшого школяра в оновленій національній школі: тези доповідей міжвузів-

ської науково-практичної конференції 26-27 березня 1992 р. -
Умань, 1992. - С.5-7.

6. Психолого-педагогічні аспекти виховання моральних якостей
у майбутніх вчителів // Практична психологія і розвій таланту. -
Методичні рекомендації. - Суми, 1992. - С. 115-119.

7. Формування моральних якостей учнів у процесі екологічно-
го виховання // Проблеми формування моральної стійкості особисто-
сті в сучасних умовах. - Матеріали Міжнародної науково-практичної
конференції 21-22 квітня 1993 р. - Чебоксари, 1993. - Ч.І. -
С. 221-222. - Мова рос.

8. Екологічне виховання учнів як засіб формування здорового
способу життя в умовах екологічної кризи // Матеріали I Всеукра-
їнської науково-практичної конференції "Здоров'я і освіта" 22-24
квітня 1993 р. - Львів, 1993. - Т.ІІІ. - С.

9. Взаємозв'язок у роботі вчителя та вихователя. // Поза-
урочна виховна робота в школах-інтернатах. - Методичні рекомен-
дації. - Київ, 1993. - С.169-173.

10. Краєзнавча діяльність учнівського колективу // У зб.
Творча діяльність педколективів та учнів. - Київ, КМІУВ, 1994
/у співавторстві/. - С.42-46.

11. Буду рости сади... /Про виховання основ екологічної
культури учнів шкіл-інтернатів/. - К.: Рідна школа. - № 1-2,
1994. - С. 16-18.

Пілписано до друку 19.07.1994р.Обем 1.2.Формат 60x84 I/16
Друк офсетний Тир.100пр.Зам.188.Безплатно.
ДOD УДПУ ім.М.П.Драгоманова.Київ,Пирогова 9.

AB 31.200